

MLADI I DROGA - IZMEĐU ŽIVOTA I SMRTI

Dr Zoran M. Stevanović

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Mr Jasmina Igrački

Student doktorskih studija Pravnog fakulteta Univerziteta Union

U radu se govori o narkomaniji mladih, kao savremenom društvenom problemu na globalnom nivou. Raširenost droge i psihoaktivnih supstanci predstavlja izazov za osobe koje svoje psihološke, socijalne i ekonomske probleme ne mogu da reše na društveno prihvatljiv način i drogu "vide" kao spasonosno rešenje za sve svoje probleme. Drogu najviše koriste mladi uzrasta između 14 i 25 godina i najčešće je uzimaju iz radoznalosti, dosade, depresije, želje za avanturom, slabosti da odbiju ponudenu drogu kao i zbog nedostatka kvalitetne emotivne veze s porodicom. Mladi drogu shvataju kao dobru zabavu, bežanje u nestvarni svet, čak i kao modu ili ulaznicu u svet odraslih. Rezultati studije pokazuju, između ostalog, da popularnost pojedinih droga varira od generacije do generacije i da su stavovi mladih direktno povezani sa popularnošću i obimom korišćenja pojedinih droga. Među dominantnim faktorima koji utiču na povećanje ili smanjenje upotrebe droga među tinejdžerima su: zdravstveni rizik od droge, stepen društvene osude i dostupnost droge. Posebno je u radu data analiza uzroka i posledica narkomanije mladih, njihov motiv i lične karakteristike, mogućnost lečenja i prevencije narkomanije mladih.

Ključne reči: narkomanija mladih, tinejdžeri, psihoaktivne supstance, socijalne devijacije, faktori rizika, posledice narkomanije, društvena reakcija, prevencija

UVOD

U starim civilizacijama ljudi su koristili prirodne droge iz svoje okoline najčešće u magijskim i religioznim obredima. Korišćenje droga se naglo povećalo u drugoj polovini XX veka kada je došlo do ekspanzije zloupotrebe droga, kao i do dramatičnog porasta broja osoba koje su zavisnici od različitih droga, bilo da su one prirodnog ili sintetičkog porekla. Ova pojava je naročito raširena među mladima. Do pre nekoliko decenija postojao je relativno mali broj droga koje su zloupotrebjavane i stvarale zavisnost. One su uglavnom bile prirodnog porekla. U drugoj polovini XX veka dolazi do intenzivnog razvoja farmaceutske industrije koja stvara široku lepezu novih lekova i supstanci sa psihoaktivnim dejstvom. Ta situacija dovodi do bitnih promena u upotrebi lekova sa psihoaktivnim dejstvom, a kao posledica nastalih promena u društvu. Lek je postao dostupan svima, vera u njegovu moć je sve izraženija, reklame i marketing agresivno promovišu lekove i tako se stvara atmosfera potrebe za lekovima kao najefikasnije sredstvo za sve ljudske nedaće i probleme. Uporedo sa stvaranjem novih lekova stvaraju se i nove sintetičke droge koje imaju intenzivnije i razornije dejstvo, na nervni sistem, koje menjaju stanje svesti, opažanje, raspoloženje, mišljenje i ponašanje. Takva dejstva lekova i droge su "spasonosno rešenje" za sve otuđenijeg i bespomoćnijeg pojedinca u društvenom vrtlogu savremene civilizacije. A upravo su mladi najrizičnija kategorija koja često pribegava korišćenju droga kao "rešenje" za nerešive probleme. Droga se više ne događa negde drugde i nekima drugima, ona je ovde među nama i to u ozbiljnom i zabrinjavajućem obimu. Broj uživalaca droga, naročito među mladima, sve je rasprostranjeniji i to među osnovcima i srednjoškolicima. Ako se zna da nijedna droga nije bezopasna, napotiv, ostavlja teške posledice i po mentalno i po fizičko zdravlje, dolazimo do saznanja o ozbiljnosti problema sa kojim se savremeno društvo suočava. U svim krajevima sveta dostupne su sve droge, bez obzira gde se one proizvode. Sve više se koriste sintetizovane droge čije je dejstvo jače, a time i opasnije od dejstva prirodnih droga. Oko 200 miliona ljudi najmanje jednom godišnje uzme neku drogu, a 200.000 osoba umre svake godine od posledica drogiranja.

U nauci se izraz droga koristi za produkte biljaka, životinja i minerala koji imaju lekovita svojstva. U običnom govoru ovaj izraz se koristi za opojne droge koje su psihoaktivne supstance (one supstance koje menjaju stanje svesti, raspoloženje i ponašanje). Njihovo ponavljano uzimanje može dovesti do zavisnosti. Zbog brojnih neželjenih i štetnih dejstava proizvodnja i promet ovih supstanci su ili vanzakonite aktivnosti (npr. proizvodnja opijuma, kokaina i sl.) ili su strogo kontrolisane od strane države (za lekove kao što su amfetamini, morfin i dr.)

Savremene klasifikacije bolesti definišu sve poremećaje zdravlja do kojih može doći zbog uzimanja psihoaktivnih supstanci. Među njima najvažniji su pojmovi akutno trovanje (intoksikacija), zloupotreba i zavisnost od supstance i

apstinencijalni sindrom ili kriza. Psihoaktivne supstance se klasifikuju, prema kriterijumu društveno dozvoljene ili zakonom sankcionisane, na:

a) *medikamente*: analgetici, sedativi i sl;

b) *alkohol, kafa i duvan* - čija je upotreba raširena i društveno dozvoljena;

c) *droge*- čije je korišćenje nezakonito i društveno neprihvaćeno.

Psihoaktivne supstance svrstavaju se, takođe, u tri velike grupe, zavisno od njihovog dejstva na mozak i nervni sistem.

1. *Depresori* - alkohol, sedativi i opijati deluju na mozak tako da dovode do pospanosti, globalnog usporavanja psihomotornih aktivnosti, opuštenosti, osećaja smirenosti, a takođe i snižavaju aktivnosti vitalnih centara za rad srca i disanja.

2. *Stimulansi* - kokain, kreka, amfetamini, ekstazi, kanabis, deluju stimulatивно na psihomotornu aktivnost, daju osećaj povećane snage, sreće, samopouzdanja, osećaj gubitka zamora, odsustvo straha, ubrzavaju rad srca, podižu krvni pritisak.

3. *Halucinogeni* - LSD, meskalin i različiti sintetski proizvodi, dovode do stanja izmenjenog opažanja sa pojavom halucinacija, promenjenog osećaja za vreme, prostor, kao i promenjenog doživljaja sebe i okoline.

Danas su roditelji jako uznemireni da li će uspeti da svoju decu sačuvaju od droge i upotrebe drugih psihoaktivnih supstanci. Svesni stanja u kome se savremena civilizacija nalazi u pogledu obima korišćenja droge od strane mladih, sve društvene strukture su u ozbiljnoj dilemi kako sprečiti masovno korišćenje droge od dece i adolescenata. Iz godine u godinu se donja uzrasna granica mladih snižava i sve je veći broj dece ispod deset godina koja imaju iskustva u korišćenju neke od droga. Upotreba droga ima ozbiljne posledice po zdravlje i, najčešće, ostavlja veoma teške i često tragične posledice, ali i posledice koje nastaju kršenjem zakona od strane narkomana. Najčešće se unosi inekcijama, žvakanjem, pušenjem, ušmrkavanjem, utrljavanjem preko kože i sluzokože. Uneta droga se zadržava u ljudskom organizmu u proseku od 6 do 10 časova. Nakon ovog perioda razgrađena droga se izbacuje iz organizma. Vremenski period dok se droga nalazi u organizmu naziva se faza drogiranosti.

Šta se podrazumeva pod narkomanijom? Pojam narkomanija potiče od grčkih reči "*narke*" (ukočenost) i "*mania*" (bes, ludilo). Ispoljava se kao neodoljiva strast za njenim konzumiranjem. Narkomanija je stanje periodičnog ili hroničnog trovanja, štetnog za pojedinca kao i za društvo prouzrokovano ponavljanim uzimanjem droga.

NARKOMANIJA MLADIH-STANJE I POSLEDICE

Zloupotreba droge i psihoaktivnih supstanci među mladima-tinejdžerima je sve veća i predstavlja ozbiljan društveni problem. Novi lekovi sa psihoaktivnim dejstvom postaju omiljeni i sve popularniji . Drogu najviše koriste mladi uzrasta između 14 i 25 godina i najčešće je uzimaju iz radoznalosti, dosade, depresije, želje za avanturom, slabosti da odbiju ponuđenu drogu kao i zbog nedostatka kvalitetne emotivne veze s porodicom. Mladi drogu shvataju kao dobru zabavu, bežanje u nestvarni svet, čak i kao modu ili ulaznicu u svet odraslih. Najčešće će se, posle prvog uzimanja, to ponoviti još nekoliko puta i njima preti opasnost da postanu zavisnici. Najučestalija droga koju koriste mladi su proizvodi indijske konoplje - marihuana, hašiš i hašišovo ulje. Motiv upotrebe droge je i želja za identifikacijom sa odraslim ali i potreba da se bude poseban i, po pravilu, adolescenti ne vide opasnost od lakih droga i tableta. Oni su sigurni da oni ne mogu da postanu narkomani jer oni "imaju karakter" i ne razmišljaju o posledicama. Kada se počne sa uzimanjem droge, pitanje je vremena kada će se formirati zavisnost. Prema medicinskim istraživanjima zavisnost od heroina se formira nakon 10-15 konzumiranja¹

S pravom se postavlja pitanje zašto je to tako? U Americi je obavljeno istraživanje² o stavovima tinejdžera prema drogi, razlozima popularnosti pojedinih droga i psihoaktivnih supstanci. Rezultati studije pokazuju, između ostalog, da popularnost pojedinih droga varira od generacije do generacije i da su stavovi mladih direktno povezani sa popularnošću i obimom korišćenja pojedinih droga. Među dominantnim faktorima koji utiču na povećanje ili smanjenje upotrebe droga među tinejdžerima su:

- zdravstveni rizik od droge,
- stepen društvene osude i
- dostupnost droge.

U zavisnosti od stepena zdravstvenog rizika koji nosi određena droga ili lek zavisi i popularnost iste, odnosno obim i učestalost korišćenja. Istraživanja su pokazala da ukoliko je rizik veći, manje je verovatno da će tu drogu tinejdžeri koristiti. U svesti mlade osobe, "rizik" od korišćenja droge ima mnogo dimenzija. Rizici su različiti i postoje, pored fizičkog i emotivni i socijalni. Fizički rizici uključuju zavisnost, dok socijalni rizici uključuju razočarenje ili nezadovoljstvo porodicom, prijateljima, vršnjacima, životnom sredinom i sl. Percepcija mladih o nekoj drogi zavisi i od stepena društvene osude ili odobrenja određene droge i

¹ Laboratorijska ispitivanja su pokazala da se zavisnost od heroina kod pacova formira posle 2-3 nedelje redovnog uzimanja. Ista je situacija i kod čoveka.

² University of Michigan

leka. Tako lek koji je dostupan i koji se smatra društveno prihvatljivim, povećava njegovu upotrebu i popularnost među mladima.

Istraživanja o upotrebi droge i psihoaktivnih supstanci među mladima (uzrasta od 12-17 godina) pokazuju da se u poslednjih decenija u Americi naglo povećava broj mladih koji sve obimnije koriste psihoaktivne supstance-lekove na recept³, a da upotreba droge je u stagnaciji ili u trendu opadanja. Na pitanje kako dolaze do lekova (psihoaktivnih supstanci) , oko 60% ispitanika je odgovorilo da do lekova dolazi preko prijatelja, poznanika, rođaka, i to na relativno lak način. Ispitujući percepciju štetnosti sedativa na fizičko ili psihičko zdravlje, njih 50,30% smatra da je veliki rizik. Po ovom istraživanju, a prema izjavama mladih, roditelji "ponekad" prate njihovo ponašanje. Takođe, njih 75,80% je izjavilo da se droga i alkohol upotrebljavaju u njihovoj školi. Od droga, na školskom uzrastu, najzastupljenija je marihuana, mada je u Americi došlo do stagnacije i blagog pada upotrebe droga. Za razliku od stagnacije i blagog pada upotrebe droge među adolescentima, upotreba sintetičkih droga, a posebno ekstazi, je u porastu⁴ što zabrinjava i roditelje i zdravstvene institucije, imajući u vidu moguće rizike i posledice. U Sjedinjenim Američkim Državama, oko tri četvrtine svih smrtnih slučajeva među osobama uzrasta od 10 do 24 godina posledica su, prevashodno: (1). saobraćajnih nesreća (2) ubistva, (3) samoubistva i (4) toksikomanije (alkoholizam, narkomanija, barbiturati).

Narkomanija mladih u Kanadi, takođe, predstavlja društveni problem i zahteva ozbiljnu društvenu reakciju. Asocijacija za monitoring nad upotrebom droga je, tokom 2011 godine, izvršila ispitivanje osoba uzrasta preko 15 godina⁵ da li i koje droge i psihoaktivne supstance koriste i u kom obimu? Dobijeni rezultati pokazuju da se među mladim kanabis (marihuana, hašiš, gandža) koristi u 21,6% slučajeva, što je tri puta veći procenat nego kod odraslih osoba. Među onima koji su koristili kanabis, 17,7%⁶ navodi da su kanabis koristili u medicinske svrhe. Poseban problem predstavlja sve veća popularnost psihoaktivnih supstanci-lekova sintetičkog tipa koji su dostupni i jeftiniji. Ove supstance-lekovi su korišćene, na ispitivanom uzorku, u 23% slučajeva. Zloupotreba droge i psihoaktivnih supstanci kod mladih je i do pet puta veća nego kod odraslih (5,8: 1,1%).

Problem narkomanije u Velikoj Britaniji je najizraženiji u Evropi i ima najveću stopu smrtnosti. Psihoaktivne supstance su postale opšta karakteristika mladih koji iz godine u godinu u sve većem broju imaju kontakt sa drogom i lekovima. Marihuana je najzastupljenija droga u upotrebi ali je ekstazi sve popularniji među mladima. Od ukupnog broja mladih koji koristi drogu, njih 45% kristi marinuanu ili

³ Prema podacima Nacionalnog instituta za zloupotrebu droge u 1990.godini upotreba sedativa među mladima uzrasta od 12-17 godina iznosila je 6,2% a 2010 12,5%, sa tendencijom stalnog blagog porasta.

⁴ Poslednjih godina upotreba ekstazia se na godišnjem nivou povećava za 1,5-3%.

⁵ Uzorak je od 10 076 ispitanika

⁶ Obuhvata oko 420 000 Kanadana ili 1,6% sveukupne populacije starije od 15 godina.

hašiš. Broj mladih koji sve češće ima ozbiljne probleme sa drogom se povećava. Kao posledica takvog stanja sve je veći broj mladih koji vrši raznovrsna krivična dela, koji ispoljavaju devijantne oblike ponašanja i koji, nažalost, svoj život završavaju smrću. Tako je u 2010. godini bilo oko 1950 smrtnih slučajeva čiji je osnovni uzrok bio trovanje, zloupotreba droge ili zavisnost od droge. Godišnje između 350-400 hiljada osoba, koje su u vezi sa drogom ili psihoaktivnim supstancama, počinu neki oblik devijantnog ponašanja- najčešće krađe i nasilnička krivična dela. Prema procenama stručnjaka, u Engleskoj i Velsu promet od droge i psihoaktivnih supstanci, na godišnjem nivou, iznosi preko 5 milijardi funti. Tržište je prezasićeno drogom i poslednjih godina vrednost većeg broja droga je pala i postaje dostupna velikom broju mladih.

O ozbiljnosti problema mladih sa drogom pokazuju i podaci koji se odnose na broj mladih koji su pod medicinskom terapijom lečenja zavisnosti koja se za dve poslednje godine povećala za blizu 30 %. Primetno je povećanje broja mladih koji su zatražili lečenje od kokaina i psihoaktivnih supstanci. Prema izjavama zvaničnika zdravstvenih institucija Engleske " kokain je relativno jeftin i lako dostupan, tako da ne čudi činjenica da je sve veći broj mladih koji se nalazi na lečenju od zavisnosti na kokain...užas je da je kokain postao moderan lek koji mladi biraju... zdravstvene posledice od kokaina za mlade su zastrašujuće".

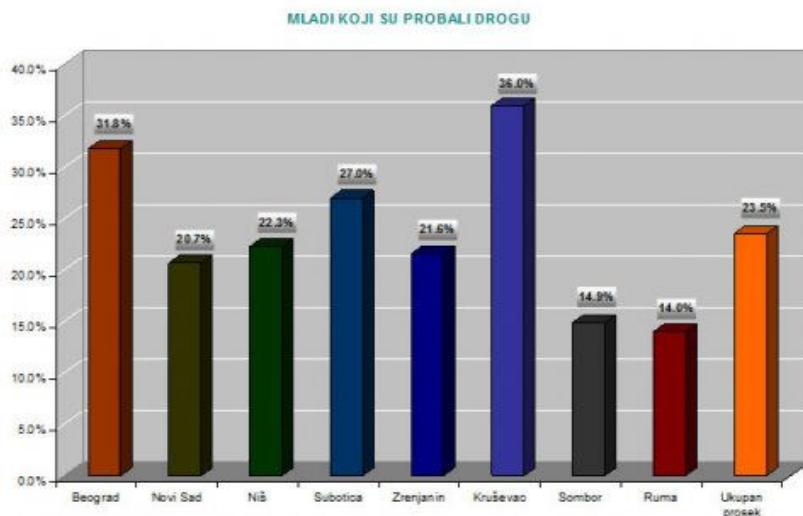
Englesko društvo pokušava na različiti način da reaguje u prevenciji narkomanije. Kazne za posedovanje droge su veoma stroge, postoje različiti programi odvikavanja i rehabilitacije narkomana. Vlada Engleske je 2010. godine donela Strategiju pod nazivom "Smanjenje potražnje, ograničenje snabdevanja i oporavak ljudi da žive bez droge" koja ima za cilj da pojača odgovornost svih državnih institucija i pojedinaca u prevenciji narkomanije, posebno kod mladih osoba. Nažalost, rezultati pokazuju da je samo oko 11% otpuštenih narkomana sa lečenja prestalo sa daljim korišćenjem droge i psihoaktivnih supstanci. Vlada Velike Britanije priznaje da su rezultati u prevenciji narkomanije katastrofalni, kako za zdravstvene institucije tako i za širu društvenu zajednicu. I pored izdvajanja ogromnih sredstava u programe prevencije i kontrole narkomanije, efekti su veoma skromni⁷.

Stanje narkomanije među mladima u Srbiji je, takođe, zabrinjavajuće. Sve je veći broj mladih koji na različite načine imaju kontakt sa drogom i psihoaktivnim supstancama. Prema procenama u Srbiji ima oko 150.000 zavisnika, s tim da je pravi broj uvek veći, pa se procenjuje da ih je 455.000. Iako zvaničnih podataka nema, stručnjaci sve češće tvrde da oko 60% narkomanske populacije pripada mladima, najviše srednjoškolaca.. Zanimljivo je da se poslednjih godina izmenila socijalna struktura narkomana. Pre dvadesetak godina oni su pripadali višim socijalnim slojevima a sada ih je najviše iz srednjeg i nižeg sloja. Prema statistici, u Beogradu na svakih 1.000 stanovnika živi pet registrovanih narkomana, a

⁷ www.ic.nhs.uk

najmlađi zavisnik, u 2010. godini, imao je 12 godina. Mladi sa eksperimentisanjem psihoaktivnih supstanci započinju u proseku sa 17. godina života, a od prvog eksperimentisanja do dolaska na lečenje prođe više od 10 godina⁸. Ispitivanja Specijane bolnice za bolesti zavisnosti "Vita" iz Novog Sada na temu "dostupnost droge u regionu i informisanost i stavovi mladih o narkomaniji⁹, pokazuju da je dostupnost droge jedan od vodećih faktora rizika širenja narkomanije, što potvrđuju i podaci da je u 61,9% mladim u Crnoj Gori direktno ponuđena neka od droga, 55,7% u Srbiji i 46% u BiH. Iskustvo sa drogom je imalo 23,5% ispitanih u Srbiji, 21,3% u BiH i 25,7% u Crnoj Gori. Većina mladih u regionu je u riziku da pod uticajem svog neposrednog okruženja proba drogu. Pri tome čak 75,7 odsto mladih u Crnoj Gori poznaje nekoga u svom neposrednom okruženju ko konzumira drogu, 59,9 odsto mladih u Srbiji i njih 57,6 odsto u Bosni i Hercegovini. Što se tiče rezultata u Srbiji, istraživanje je pokazalo da su mladi u Beogradu u najvećoj meri izloženi narkoticima, jer je 69,6% ispitanih potvrdilo da im je direktno ponuđena neka od droga, što je za čak 14% više od proseka za Srbiju. Najveći broj onih koji su imali iskustva sa drogom dolazi iz Kruševca, čak 36% a iz Beograda 32%. Na trećem mestu po broju ispitanika koji su probali drogu, od osam gradova u Srbiji obuhvaćenih istraživanjem (Beograd, Novi Sad, Niš, Kruševac, Zrenjanin, Subotica, Sombor, Ruma) se nalazi Subotica sa 27%.

Tabela 1. Iskustva o upotrebi droge u pojedinim gradovima u Srbiji

⁸ Prema podacima Instituta "Dr Milan Jovanović Batut"

⁹ Istraživanje je sprovedeno tokom novembra 2012. godine na uzorku od 1.893 mladih od 15 do 30 godina iz Srbije, BiH i Crne Gore.

Istraživanje, nadalje, pokazuje da među mladima i dalje dominiraju tipične zablude, kao npr. podela droga na "lake i teške" koju odobrava 59,8% mladih u Srbiji, 77,6% u BiH i 51% u Crnoj Gori. Zabludu da se droga može uzimati kontrolisano i u specijalnim prilikama ima 32,3% ispitanih mladih u Srbiji, 42,4% u BiH i čak 43,3% u Crnoj Gori. Ovakvi stavovi ukazuju na nedovoljnu kritičnost i distancu prema tzv. "lakim drogama" što povećava rizik od njihove zloupotrebe.

U Srbiji najveća odstupanja u rezultatima, po pitanju odobravanja podele na "lake i teške" droge, zapaža se u Zrenjaninu, 71,6% i Beogradu 70%, dok je zabluda o mogućem kontrolisanom uzimanju droge najizraženija u odgovorima mladih u Beogradu 48,6% i Kruševcu 44%. Donekle ohrabruju rezultati onih koji narkomaniju prihvataju kao izlečivu bolest (Srbija 66,6%, BiH 71,2%, Crna Gora 62,6%), što govori o spemnosti mladih da daju "drugü šansu" zavisnicima verujući u mogućnost njihove resocijalizacije. Međutim, još uvek je u mnogim odgovorima prisutan nerealni optimizam kroz tvrdnje da je za rešenje narkomanije dovoljna čvrsta volja, bez stručne pomoći (Srbija 36,1 %, BiH 48,9% i Crna Gora 33,7%).

U sprovedenoj anketi među učenicima osnovnih škola u Beogradu i Srbiji obuhvaćeno je 160 učenika četvrtog razreda i na pitanje da li je droga štetna- svi su dali potvrđan odgovor, a na pitanje da li u njihovoj školi postoje učenici koji koriste drogu, njih 43% se izjasnilo da postoje učenici koji koriste drogu. Interesantan je podatak da istraživanje o uzimnju droge i psihoaktivnih supstanci mladih u Pančevu pokazuje da je svaki četvrti srednjoškölac probao drogu. Indikativno je da, prema mnogim istraživanjima, škola nema većeg uticaja u informisanju o narkomaniji i drugim oblicima zavisnosti.

UZROCI ZAVISNOSTI OD DROGE I LIČNOST NARKOMANA

Pojedini autori uzroke narkomanije nalaze isključivo u ličnosti narkomana, drugi u samim svojstvima narkomanije a treći u uslovima socijalne sredine. Postoji i kriminološka orijentacija koja dovodi u vezu uzročnost narkomanije sa nedozvoljenom proizvodnjom, prometom, ilegalnom trgovinom i drugim oblicima zloupotrebe narkotika.

Kada se analizira ličnost narkomana uvek se polazi od uticaja koje nasleđe, konstitucija, tzv. biološki faktori, uopšteno imaju na razvoj ličnosti, a takođe se proučavaju i uticaji koji dolaze iz porodice ili okruženja. U psihijatriji se smatra da se narkomani regrutuju isključivo iz redova psihički već izmenjenih ličnosti svih vrsta i kategorija, uključujući i slučajeve latentne psihoze. S obzirom na to da je narkomanija u osnovi bolest mladih, u traganju za uzrocima narkomanije vrlo često se pominje motiv radoznalosti, potreba mlade osobe da se doživi nešto novo, nestvarno, izvan svesti. Poznato je da se alkoholizam češće javlja u porodicama gde

već ima alkoholičara, a istraživanja pokazuju da je i kod zavisnika od droga čest slučaj da postoji prenošenje obrasca zavisnosti iz generacije u generaciju. Studije blizanaca i studije usvojene dece potvrđuju da se alkoholizam u nekim porodicama češće javlja. Stalna je dilema naučnika da li je to zbog naslednih faktora ili zbog toga što su deca odrasla u sredini koja je uticala na njih da i sama posegnu lakše za alkoholom ili drogama, ako to već rade njihovi roditelji ili druge bliske osobe. Psihološke teorije koje analiziraju ličnost zavisnika su brojne. One većinom smatraju da je kod narkomana već u najranijim danima života došlo do zaustavljanja normalnog psihološkog razvoja ličnosti zbog različitih traumatskih uticaja koji dolaze od strane porodice, pre svega majke. Zbog toga se formira ličnost koja je nezrela, impulsivna, koja nema razvijene tehnike za rešavanje problema i ne oseća se dovoljno sigurno u sebe. Često se priklanja onima koji se ne uklapaju u uobičajena pravila ponašanja u društvu. Ovakve osobe su osetljive, povodljive i zavise od tuđeg mišljenja, tj. podložne su uticajima drugih.

Ukoliko je reč o socijalnim faktorima kao neposredni uzroci narkomanije posebno se ističu: tradicija, uticaj savremenih društvenih procesa na razbijanje homogene porodice. Mnogi istraživači ukazuju na neposrednu vezu gradske sredine, odnosno migracija, urbanizacija i narkomanije. Kao opšti socijalni uzroci narkomanije pominju se: brzi protok ideja i porast standarda, promene u sistemu vrednosti, strukturalne promene i drugi činioci. Takođe, kao uzroci se mogu dodati i opšta neinformisanost o svojstvima narkotika i manifestnim znacima u ponašanju mladih. Naime, prisustvo narkomanije i njena raširenost među omladinom je opšte poznata činjenica ali nisu i konkretne štetne posledice. Lanac informisanosti se odvija po principu da mladi o drogi saznaju vrlo brzo a ne i na vreme o njenim štetnim svojstvima. Pitanje zašto neko postaje zavisnik a drugi ne, uvek je aktuelno, posebno ako su osobe odrasle u istim ili sličnim socijalnim okolnostima, porodice, škole ili neke druge mikrosredine. Naglašava se logična pretpostavka da postoji predispozicija sklonosti za bolest narkomanije.

Dostupnost droge je negde toliko velika i uzimanje droga je tako rašireno da to u određenim sredinama postaje uobičajeni način ponašanja i "olakšava" ulazak mladih u svet droge. Pristupačnost droge i tolerantan stav prema njima, neprilagođenost, socijalna i emocionalna loša adaptacija, druženje sa narkomanima, želja za pripadanjem i prihvatanjem u grupi, identifikacija sa poznatim ličnostima, učenje po modelu (imitacija)... Sve ovo može dovesti, prvo do iskušenja, a vrlo brzo i do navike i zavisnosti.

Zavisnost od droge se razvija u više faza. Najčešće se navode pet faza sticanja zavisnosti i to:

- (1) faza posmatrača,
- (2) faza oprobavanja droge,

- (3) faza eksperimentisanja,
- (4) faza redovnog uzimanja droge i
- (5) faza zavisnosti.

Fazu posmatrača karakteriše ispoljavanje radoznalosti, raspitivanje za vrste i dejstvo droge i psihoaktivnih supstanci, druženje sa narkomanima i sl. Po pravilu budući narkomani nisu dovoljno upoznati i informisani sa dejstvom droge.

Faza oprobavanja u kojoj mlada osoba stiče prva iskustva sa drogom i psihoaktivnim supstancama, najčešće u društvu vršnjaka. One su bez dovoljnog samopouzdanja ali sa željom da se oseti prihvaćenim među vršnjacima koji uzimaju drogu. Ovu fazu karakteriše i oponašanje iskusnijih narkomana, jer joj izgleda da se oni mnogo bolje zabavljaju. Početnik lako prihvata motive za uzimanje droge: to je *in*, to svi rade, to je idealan svet mladih, nije ništa strašno, droga ne ostavlja posledice i sl.

Faza eksperimentisanja u kojoj se probaju različite droge i psihoaktivne supstance, uči kako da na pravilan način koristi drogu i otkriva da pomoću njih može da menja svoje raspoloženje. Koristi ih povremeno, obično samo vikendom i isključivo u društvu, na žurkama, kada neko drugi nabavi i donese drogu. U ovoj fazi se obično koriste takozvane "uvodne droge" (alkohol, duvan, marihuana i lekovi za smirenje).

Faza rodovnog uzimanja droge karakteriše žudnja za drogom, odnosno njenim efektima. Mlada osoba, na osnovu sopstvenog iskustva, razvija svoj lični odnos prema drogi, nalazi svoje izvore za nabavku, ima svoj pribor. Korišćenje droge ne vezuje više za grupu vršnjaka, već za određene situacije kada želi da se "opusti". Drogu koristi svakog vikenda, a ponekad i radnim danom. Sve se više udaljava od porodičnih, školskih i društvenih obaveza i vrednosti.

Faza zavisnosti karakteriše preokupiranost drogom i njenim efektima, gubi kontrolu nad svojim životom. Sve misli i aktivnosti usredsređene su na nabavku i korišćenje droge. Kada ne može da dođe do droge, ispoljava se apstinencijalna kriza i neraspoloženje. Kada nema droge osoba se oseća bolesno, apatična je, umorna i zna da je jedini način da olakša patnje ponovno uzimanje droge. Tako ulazi u začarani krug. Daljim korišćenjem droge ulazi u fazu "života u paklu" kada droge ne pružaju više nikakvo zadovoljstvo, ali postoji snažna potreba i pritisak da se one uzmu da bi se smirila, da bi se izbegla kriza. Koristi sve jače droge, najčešće intravenskim putem. Telesno i psihički vidljivo propada i učestalo ispoljava samodestrukciju.

Posledice uzimanja droga i psihoaktivnih supstanci su višestruke i ispoljavaju se u promenama na psihičkom, fizičkom, socijalnom i medicinskom polju. Mladi narkomani suočavaju se sa nizom problema počev od psihofizičkih promena i poremećaja, poremećaja u interpersonalnim odnosima sa vršnjacima i drugim

ljudima, problemi u obrazovanju, u porodici, zajednici i široj socijalnoj sredini. Takođe, suočavaju se sa povećanim rizikom od smrti kroz samoubistvo, ubistvo i bolesti. Promene se uočavaju u ponašanju kao što su: izbegavanje ranijeg društva, primetne su laži, bezrazložna ljutnja, agresivno ponašanje, smanjena je motivacija, nedostatak uobičajene životne energije, samodiscipline, nizak stepen samopouzdanja, smanjene uobičajene životne aktivnosti, opadaju rezultati u školi, na poslu, primećuju se znaci telesnog propadanja, nastaju teškoće u pamćenju i koncentraciji, slaba koordinacija pokreta, nesistematizovane misli, poremećen ritam spavanja i ishrane, prisustvo stalnog zamora, izražena neurotičnost i sl.

Hokins, Catalano i Miler (1992) navode istraživanja koja pokazuju da nizak nivo obrazovanja i posvećenosti stoji u značajnoj korelaciji sa upotrebom psihoaktivnih supstanci među adolescentima. Kognitivni i bihevioralni problemi koje doživljavaju narkomani i alkoholičari mogu da poremete njihov obrazovni potencijal i predstavljaju prepreku za uspostavljanje pozitivnih i sadržajnih interpersonalnih odnosa u školi.

Kod narkomana među prvim promenama dolazi u segmentu sposobnosti za samoprocenu i samokontrolu. Najčešće dolazi do gubitka adekvatne samoprocene i počinje sa preceñjivanjem samog sebe, ispoljava nerealnu nadmenost, a ponašanje postaje provocirajuće. Ponaša se provocirajuće i prema roditeljima i prema potpuno nepoznatim ljudima na ulici, što dovodi do mnogobrojnih konflikata, čak i tuća. Pritom u svakom konfliktu, nezavisno od njegovog ishoda, narkoman će uvek smatrati da je u pravu. Pretvara se u savršenog egoistu a da to ni sam ne primećuje. Osećaj "ja sam u pravu" postaje za njega sredstvo, instrument za nalaženje novca za nabavku redovne doze heroína. Zato svi njegovi bližnji apsolutno "nisu u pravu", "ne razumeju", "ne vole", "ne veruju", "ugnjetavaju" ga i sl. Narkoman nema uvid u svoju bolest, jer on nema sposobnost za samoprocenu i primetna je izražena potreba da sam sebe laže i to je znak da gubi poslednju nit koja je povezuje sa stvarnošću. Ovo je početak "**puta smrti**". Druga po značaju promena u psihi obolelog od narkomanije je njegova nesposobnost da kontroliše svoje emocije, javlja se emocionalna "brbljivost" koja vremenom postaje karakterna crta ličnosti. Zavisnik od droge postaje razdražljiv i gnevan, što ne odgovara njegovom uzrastu. Dolazi do primetne bezrazložne promene raspoloženja od depresije do euforije.

Sve ove karakteristike ponašanja maloletnog narkomana ukazuju da se nešto ozbiljno dešava u njegovom životu. U takvoj situaciji roditelji se pojačano interesuju za svoje dete, ali često u tome kasne, jer adolescent ima poprilično iskustvom sa drogama i psihoaktivnim supstancama. Neposredne posledice uticaja droge na ličnost narkomana takve su da ga čine devijantnim u mnogostrukom značenju. U psihičkom smislu, narkoman je u mnogim elementima asocijalna osoba, nepouzdana, sa brojnim psihičkim poremećajima u sferi voljne aktivnosti i nagonskog ispoljavanja agresije ili depresije.

Lečenje narkomanije je dugotrajan i kompleksan proces koji traje i nekoliko godina, za neke i više decenija. Ovaj proces ima više etapa i podrazumeva integraciju različitih oblika lečenja. Najčešće se kombinuju farmakoterapija (medikamenti) sa psihosocioterapijom. Prva faza u lečenju je obično detoksikacija, tj. čišćenje organizma od toksičnih materija. Tada se javlja i apstinencijalna kriza koja se leči različitim lekovima, zavisno od toga od koje droge je osoba zavisna. Posle ove faze nastavlja se sa psihoterapijom u koju je uključen ne samo pacijent, nego i njegova porodica, pošto je i njima potrebna pomoć u prevazilaženju narkomanije koja je bolest koja pogađa i pojedinca, ali i njegovu porodicu. Promena životnog stila ka životu bez droga, prihvatanje pozitivnih vrednosnih opredeljenja i promena ličnosti narkomana su osnovni ciljevi u lečenju. Do ovih promena se dolazi upornim i strpljivim trudom pacijenta, njegove porodice i terapeuta. Narkomanija je bolest koja se teško i sporo leči, a često se vraća, ali uspesi su mogući ukoliko su i pacijent i njegova porodica u tome uporni.

Cilj sprečavanja narkomanije je formirati takvu ličnost koja će prihvatiti sve ljudske i društvene vrednosti koje zagovara porodično i školsko vaspitanje i koja će biti sposobna da životne probleme i teškoće savladava na zreo i stvaralački način. Treba ličnost ojačati da zauzme negativan stav prema narkomaniji i ostalim bolestima zavisnosti. Najefikasniji način borbe protiv narkomanije i ostalih bolesti zavisnosti je ispravan psihofizički razvoj. On počinje u porodičnom krugu, u najstabilnijoj i emocionalno najuravnoteženijoj sredini koju poznamo i u kojoj će mladi prihvatiti sve pozitivne vrednosti i ugraditi ih u svoj sistem vrednosti i sistem ponašanja. Jedno od najznačajnijih pitanja u vaspitanju mladih je kako organizovati aktivnost u slobodno vreme. Pokazalo se da retko ili nikako ne uzimaju drogu mladi koji se bave sportom ili su okupirani nekim drugim aktivnostima. Takođe, veoma važno je napomenuti da roditeljsko učešće igra vitalnu ulogu. Najjači pad upotrebe droge dogodilo se tokom godina kada su roditelji i staratelji intenzivno razgovarali sa svojom decom o opasnostima upotrebe droga.

ZAKLJUČAK

Upotreba droge i psihoaktivnih supstanci se naglo povećalo poslednjih decenija XX veka, kada je došlo do ekspanzije zloupotrebe droga, kao i do dramatičnog porasta broja osoba koje su zavisnici od različitih droga. Ova pojava je naročito raširena među mladima. Adolescenti su najbrojnija populacija koja često pribegava korišćenju droge kao "rešenje" za nerešive probleme. Posebno zabrinjava činjenica da se narkomani najviše regrutuju u srednjim školama, a poslednje vreme i u osnovnim školama. Ako se zna da nijedna droga nije bezopasna, napotiv, ostavlja teške posledice kako na fizičko tako i na mentalno zdravlje, dolazimo do saznanja o ozbiljnosti problema sa kojim se savremeno

društvo suočava. Narkomani se suočavaju sa nizom problema počev od psihofizičkih promena i poremećaja, poremećaja u interpersonalnim odnosima sa vršnjacima i drugim ljudima, problemi u obrazovanju, u porodici, zajednici i široj socijalnoj sredini. Takođe, suočavaju se sa povećanim rizikom od smrti kroz samoubistvo, ubistvo i bolesti. Promene se uočavaju u ponašanju kao što su: izbegavanje ranijeg društva, primetne su laži, bezrazložna ljutnja, agresivno ponašanje, smanjena je motivacija, nedostatak uobičajene životne energije, samodiscipline, nizak stepen samopouzdanja, smanjene uobičajene životne aktivnosti, opadaju rezultati u školi, na poslu, primećuju se znaci telesnog propadanja, nastaju teškoće u pamćenju i koncentraciji, slaba koordinacija pokreta, nesistematizovane misli, poremećen ritam spavanja i ishrane, prisustvo stalnog zamora, izražena neurotičnost i sl.

Neposredne posledice uticaja droge na ličnost narkomana takve su da ga čine devijantnim u mnogostrukom značenju. U psihičkom smislu, narkoman je u mnogim elementima asocijalna osoba, nepouzdana, sa brojnim psihičkim poremećajima u sferi voljne aktivnosti i nagonskog ispoljavanja agresije ili depresije.

LITERATURA

- Aleksić, Ž. (2004) Pranje novca i nedozvoljen promet droga, Izbor sudske prakse, Beograd,
- Bošković, M. (2002). Socijalna patologija, Pravni fakultet u Novom Sadu.
- Bukelić, J.(1988). Droga-mit ili bolest, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd,
- Bukelić, J. (2002). Droga u školskoj klupi, Beograd,
- Jovašević, D.(2001) Krivično pravni aspekti zloupotrebe opojnih droga, Bilten Okružnog suda u Beogradu, Beograd,
- Nikolić, D.(2001). Narkomanija – zločin ili kazna, Beograd,
- Marković, I.(2003). Krivičnopravna regulativa zloupotrebe droga u zakonodavstvu Republike Srpske, Glasnik pravde, Banja Luka,
- <http://www.drajzerova.org.rs>
- www.nikad-heroin.com
- <http://savetovaliste.nshc.org.rs/narkomanija.htm>
- <http://www.lecenjezavisnosti.rs/zavisnost-narkomanija>
- <http://www.zavisnost.rs/tipovi/Opijati/Opijati.php>

YOUTH AND DRUGS: BETWEEN LIFE AND DEATH

The article concerns youth drug addiction as a global contemporary social problem. The wide availability of drugs and psychoactive substances presents an alternative way of solving problems for individuals who cannot deal with their psychological, social and economic issues in a socially acceptable ways. Such persons are prone to viewing drugs as a 'salvation' from their problems. The highest rate of drug abuse characterises persons between 14 and 25 years of age. They usually take drugs out of curiosity, depression, desire for adventure, inability to say no to those who offer them drugs, and/or because of a lack of quality emotional bonds with their familiarise. Young people tend to perceive drugs as good fun, an avenue for escape from reality, sometimes even as an entry ticket for the adult world. Empirical study results show, among other things, that the popularity of particular drugs varies from one generation to another, and that attitudes by young people about drugs tend to be directly connected with the popularity and prevalence in the use of specific types of drugs. At the same time, the dominant factors determining any increase or decrease in drug abuse among teenagers include the health risks of such use, the degree of social stigma associated with drug abuse, and the availability of drugs. The article specifically focuses on an analysis of the causes and consequences of drug abuse by young people, their typical motives and personal characteristics, and the possibilities of effective treatment and prevention.

Keywords: youth drug addiction, teenagers, psychoactive substances, social deviations, risk factors, consequences of drug addiction, social reactions, prevention